

Џошуа А. Санборн, *Апокалипса империје: Велики рат и разарање Руског царства* (превео Дмитар Тасић), Службени гласник, Београд, 2021, 377 стр.

Савремена војно-политичка дешавања, почевши од Руско-грузијског рата 2008. године, руске анексије Крима, 2014. године и рата у Украјини све више побуђују интерес западног јавног мњења за Русију и њену историју и политику. Једна од мало познатих тема, како у западним интелектуалним круговима, тако и код историји наклонене читалачке публике, јесте и учешће Руског царства у Првом светском рату на страни Антанте. Због прераног изласка Русије из рата услед револуције, те због потоње совјетске државе која је стајала насупрот тадашњем западном свету, догађаји на Источном фронту остали су непознаница, како за западне историчаре, тако и за западну публику, па је источни фронт у западној историографији Великог рата остао познат као „заборављени фронт”. Ту белину покушао је делом да попуни амерички историчар Џошуа А. Санборн својом књигом „Апокалипса империје; Велики рат и разарање Руског царства”, која је намењена превасходно западном читаоцу.

У овој монографији Санборн је поставио себи задатак да одговори на питања: какав је био утицај Великог рата на слом Руског царства и шта је све претходило револуционарним променама на непрегледном простору Русије у првим деценијама прошлог века, те какву је улогу урушавање Руске империје имало у глобалним процесима и да ли је она наставила да живи кроз Совјетски Савез. За читаоце у Србији занимљиво је да Санборн овај период у историји Руског царства сагледава као део деколонизације, процеса који је у светским оквирима почео у 19. веку са српском револуцијом. Тај феномен урушавања империја или деколонизације, како га Санборн види, још више даје на значају Великом рату као једном од централних догађаја у наративу историје XX века. С обзиром на то да ова питања могу заинтриговати и савременог читаоца у Србији, „Службени гласник” је објавио Санборнову књигу у преводу др Дмитра Тасића, вишег научног сарадника Института за новију историју Србије и некадашњег припадника

Одељења за војну историју Института за стратегијска истраживања Универзитета одбране.

Џошуа А. Санборн (1969) професор је историје на Лафајет колеџу у Истону, у Пенсилванији (САД). Завршио је основне студије историје на Универзитету Стенфорд 1991. године (Stanford University) и докторирао на Чикашком универзитету (University of Chicago) седам година касније. Аутор је монографије *Мобилизација руске нације: општа војна обавеза, тотални рат и политизација маса 1905–1925 година* (*Drafting the Russian Nation: Military Conscription, Total War, and Mass Politics, 1905–1925*), а у коауторству са Анет Тим објавио је књигу *Род, секс и формирање савремене Европе: Од Француске револуције до наших дана* (*Gender, Sex, and the Shaping of Modern Europe: A History from the French Revolution to the Present Day*).

Књига коју представљамо појавила се код нас готово истовремено са њеним руским издањем (Джошуа Санборн, *Великая война и деколонизация Российской империи*, Санкт Петербург: Academic Studies Press / Библиороссика, 2021, 456 стр.).

Монографија *Апокалипса историје: Велики рат и разарање Руског царства*, која западном читаоцу на приступачан начин

описује догађаје на Источном фронту, од 1914. па до краја Грађанског рата у Русији, писана је на основу темељних истраживања обављених у најважнијим архивима и библиотекама Руске Федерације, Украјине, Летоније и Сједињених Америчких Држава, које садрже неопходну грађу. Аутор је имао увид у личне историје непознатих учесника у Првом светском рату, војника, лекара, медицинских сестара, политичара и обичних људи, чији записи, понекад и фрагментарни, указују на судбину појединца као дела глобалне историје, а који се у постојећим синтезама историје Великог рата представљају искључиво као архетипови примитивних руских сељака – војника, или као напаћене жртве модерног рата. Санборн је то постигао откривајући њихове приче кроз истраживања полицијских извештаја, цензурисаних писама, телеграма официра, мемоара и дневника, чиме се добија наратив који је хуманизован и концептуално богат. Као богату изворну основу свога дела, Џошуа Санборн је користио документацију похрањену у Библиотечком фонду „Загранична Русија” (два фонда), Државном архиву Руске Федерације (девет фондова), Војној читаоници Руске државне библиотеке (четири фонда),

Руском државном војном архиву (два фонда), Руском државном војноисторијском архиву (13 фондова) из Москве, Руском државном историјском архиву (два фонда) из Санкт Петербурга, Централном државном историјском архиву Украјине из Кијева (четири фонда), Летонском државном историјском архиву (четири фонда) из Риге и Архиву Хуверовог института из Станфорда у Калифорнији (шест фондова и збирки). Богату изворну основу коју чине и новине (*Русские ведомости* и *The New York Times*), интернет извори и филм засвођују чак 323 коришћене библиографске јединице на енглеском и руском језику.

Књига је подељена на *Предговор* (стр. 7–14), *Увод* под насловом *Изазови империји* (стр. 15–40), шест поглавља: *Избијање рата и преображај пограничних области* (41–94), *Фронт се помера* (95–150), *Ремобилизација војске: Иновације у вођењу рата, ратни заробљеници и принудни рад* (151–194), *Ремобилизација друштва: Медицинске сестре, лекари и друштвена контрола* (195–230), *Револуција* (231–272), *Деколонизација* (273–314)), *Закључак* (315–346), списак извора и литературе (347–366) и индекс појмова (367–377). Ово дело садржи и 11 мапа које олак-

шавају читаоцу праћење ситуације као и, пре свега, војних операција о којима аутор пише. На почетку монографије аутор говори о успостављању теоријских веза између грешака државе, разарања друштвених структура и деколонозације, а затим о балканским ратовима 1912/13, као прелудијуму Првог светског рата, кроз крваве битке и велика померања становништва од 1914. до 1916. године, до коначне пропасти Руског царства у револуцијама 1917–1918. године. Санборн види национализам као један од кључних изазова с којима се Руско царство суочило пред своју пропаст, било да је реч о национализму код неруских народа или код самих Руса. Он одаје похвалу Руској империји и њеном начину владања, истичући да, за разлику од осталих колонијалних сила, Русија успева да инкорпорира све те народе у државну заједницу, пре свега захваљујући савезу с локалним елитама које су укључене у систем. С развојем национализама, локалне елите, међутим, више нису једини представници потчињених или инкорпорираних народа и читава та ситуација постаје све сложенија. Одговор Руског царства и руске елите на центрипеталне силе које су се унутар царства јавиле с развојем националне

свести, пре свега код елита неруских народа – Јермена, Пољака, балтичких народа, Финаца, био је великоруски национализам. Са великим реформама, усмереним на модернизацију друштва, које су отпочеле осамдесетих година 19. века, почиње, наиме, и нека врста русификације империје, која се шири кроз систем обавезног школства, општу војну обавезу, администрацију која све више постаје руска у свим деловима царства, а све мање локална, чиме се одступа од до-тадашње прилично толерантне политике прихватања локалних специфичности.

У другом делу књиге Санборн се бави урушавањем саме империје и утицајем рата на кризу државних институција, која почиње после великог пораза на Источном фронту 1915. године, након губитка такозване Руске Пољске, делова Украјине, Белорусије и Прибалтика и реке избеглица која је кренула у источне делове Руског царства. Све то изазива огромне проблеме, на које руска држава није била у стању адекватно да одговори.

У последњем делу књиге аутор слика механизме револуције, односно деловање либерала који су утицали на то да дође до привредног и организационог колапса саме империје. С тим механизмима наша читалачка публика већ је била упозната кроз књигу Олега Ајрапетова *Генерали, либерали и предузетници: рад за фронт и за револуцију (1907–1917)*, у издању Удружења за друштвену историју (Београд, 2005). Санборн ипак закључује да је револуционарна држава која настаје после грађанског рата на неки начин представљала обнову империје, додуше, на другачијим основама.

Ову књигу препоручујемо, како стручној јавности, тако и широј читалачкој публици, због, пре свега, интересантног методолошког приступа обради теме, као и сведочанства о томе како западни историчар види кључне догађаје руске историје с почетка XX века.

пуковник
др Далибор Денда